

L'ús del català en la toponímia de les lleis de l'Aragó: una fita en el bilingüisme normatiu

Llengua i Ús

Després d'una introducció en què exposa la situació legal de la llengua catalana a la Comunitat Autònoma d'Aragó, l'autor repassa la utilització de les formes tradicionals catalanes de la toponímia de l'Aragó en les lleis i projectes normatius d'aquests últims anys. Es tracta d'un ús restringit i merament simbòlic, però cal reconèixer el valor que tenen aquestes expressions de reconeixement institucional de cara a una futura Llei de llengües de l'Aragó.

Autor

Xavier Sebastià
Administració de la Comunitat
Autònoma d'Aragó
jsebastian@aragob.es

Antecedents legislatius a l'Aragó

La realitat plurilingüística de l'Aragó sempre ha estat present en els diversos projectes estatutaris elaborats des de l'establiment de la II República espanyola. No va ser aquest el cas del més conegut com l'Estatut de Casp, però sí, en canvi, de l'anomenat Estatut dels Cinc Notables —Domingo Miral, Giménez Soler, Francisco Palá, Gregorio Rocasolano i Francisco Bernad—, que incloïa una disposició innovadora per la qual els aragonesos tindrien el dret a pronunciar-se verbalment en llurs dialectes davant els tribunals de justícia i òrgans de l'Administració pública, dins del territori de la regió, i el de designar un intèrpret quan llurs interlocutors declarassin no entendre el dialecte respectiu.

En un primer moment, l'Estatut d'autonomia d'Aragó no va recollir el reconeixement jurídic del multilingüisme, atenent així la pluralitat lingüística només des d'un punt de vista cultural, sense atorgar-li cap efecte i sense que hagi estat objecte de cap desplegament normatiu per part del legislador aragonès. Després de la reforma estatutària de 1996, l'actual article 7 de l'Estatut aragonès anuncia ja un grau de protecció de les llengües i modalitats lingüístiques que, sense arribar a una declaració explícita d'oficialitat, s'aproxima a una futura instauració d'aquest règim, híbrid entre el juridicoadministratiu i el sociolingüístic, per regular els drets a l'ús i l'ensenyament de les parles de l'aragonès i del català de l'Aragó, sense esmentar-les de manera expressa.

D'aquesta manera, complint l'Estatut aragonès —encara que només parcialment—, les previsions dels articles 2 i 3 de la Constitució espanyola, havent assumit a més, per via de l'article 148.1.17a de la Constitució, l'ensenyament, l'estudi i la

promoció de les seves llengües autòctones —article 35.1.30a en relació amb el 36 de l'Estatut d'autonomia—, la voluntat del legislador aragonès va quedar ben palesa, no obstant això, en la declaració continguda en la Llei de patrimoni cultural aragonès de 1999, la qual, ja sense embuts, anomenava les coses pel seu nom i remetia a una futura llei de llengües l'ordenació del marc jurídic específic per regular la cooficialitat de l'aragonès i del català, llengües minoritàries de l'Aragó.

Amb anterioritat, una altra Llei de 1998, que aprovava les Directrius generals d'ordenació del territori d'Aragó, recollia el reconeixement legal de l'aragonès i del català com a llengües pròpies de l'Aragó, que són, a més, una manifestació de la diversitat del patrimoni cultural i que han de ser objecte de cooficialitat i rebre ajudes per al seu ensenyament i divulgació. D'altres i diverses normes autonòmiques, com ara les lleis del Justícia d'Aragó, de l'himne d'Aragó, de carreteres, de l'estatut del consumidor i l'usuari, de l'Administració local i de successions per causa de mort, fan referències genèriques a l'ús local o sectorial i a la necessària protecció de les llengües i modalitats lingüístiques aragoneses. Amb tot, la seva materialització s'ha circumscrit a certes accions molt limitades en relació amb la toponímia, la senyalització, així com l'ús d'aquestes llengües en els documents exigits en algunes actuacions administratives o notariales (i la convocatòria de premis literaris en qualsevol de les modalitats del català parlat a l'Aragó, com ara el Guillem Nicolau).

De fet, l'article 47 de la Llei de carreteres d'Aragó, amb relació a la senyalització orientativa i informativa, estableix el següent: «En tot cas, i respectant la normativa bàsica internacional i nacional, la senyalització informativa serà bilingüe,

atenent a les llengües i modalitats lingüístiques de l'Aragó com a integrants del seu patrimoni cultural i històric.» Aquesta possibilitat s'ha materialitzat en escasses i minses ocasions i, en general, només per identificar la senyalització de grans entitats comarcals, en la qual existeix gran tradició en l'ús d'una denominació aliena al castellà (per exemple, la comarca del Baix Cinca).

Des de l'anomenada Declaració de Mequinensa de 1984 cap iniciativa pública aragonesa no havia abordat la qüestió lingüística. En aquesta declaració, la majoria dels municipis de la Franja de l'Aragó reclamaven el desplegament estatutari i el reconeixement de les seves varietats lingüístiques catalanes per a un ús públic normal a l'Administració i a l'ensenyament, cosa que va donar com a fruit el Conveni de cooperació entre el Ministeri d'Educació i Ciència del Govern central i el Departament de Cultura i Educació del Govern d'Aragó de 1986, per a l'ensenyament del català a les comarques orientals de l'Aragó.

Aquesta situació va fer un gir radical i inesperat com a conseqüència del Dictamen de la Comissió Especial sobre Política Lingüística de 1997, constituïda per les Corts d'Aragó durant llargues i reveladores sessions en el transcurs dels anys 1996 i 1997. Després del manament emanat d'aquesta Comissió per elaborar urgentment un Avantprojecte de llei de llengües d'Aragó, el Govern aragonès va convocar les entitats i associacions de la Plataforma per a la Defensa de les Llengües Minoritàries d'Aragó per elaborar, desviant-se en aquest punt del manament parlamentari, un Avantprojecte de llei del patrimoni lingüístic d'Aragó, partint de la proposta governamental de 1997. Es va arribar a un text consensuat el 1998. En aquest text es declarava l'oficialitat de l'aragonès i del català, es reconeixia totes dues llengües com a llengües pròpies i elements identificadors i integradors de l'Aragó, i es desenvolupava, en suma, el règim inherent a aquesta declaració de cooficialitat.

Després d'aquest llarg camí cap a la cooficialitat de les llengües minoritàries de l'Aragó —minoritàries enfront del castellà, per descomptat, però pròpies i autòctones dels aragonesos des de fa mil anys—, es publicà un nou Avantprojecte de llei de llengües d'Aragó l'any 2001 (Xavier Sebastià, «El català a l'avantprojecte de Llei de Llengües d'Aragó de l'any 2001. Un llarg camí

cap a la cooficialitat de la llengua catalana a l'Aragó», *Revista de Llengua i Dret*, 35, setembre de 2001). La seva tramitació es va veure, però, mediatitzada per un dictamen de la Comissió Jurídica Assessora, màxim òrgan consultiu del Govern d'Aragó, que va manifestar les seves reserves sobre la constitucionalitat d'una declaració legal de cooficialitat no explicitada prèviament en l'Estatut d'autonomia, i per la submissió del text al tràmit d'informació pública —que va exterioritzar un cruel debat sobre la identitat de les comarques catalanoparlants. En fi, uns procediments llargs i complexos que van frustrar, a la fi, els impulsos necessaris, governatiu i parlamentari, per a la seva definitiva aprovació com a llei, si més no en l'actual legislatura autonòmica.

Mentrestant, els alcaldes i regidors de les poblacions de la Franja van signar a Mequinensa el Manifest pel pacte per les llengües d'Aragó de l'any 2002, pel qual les dones i els homes de les comarques catalanoparlants de l'Aragó demanen que la llengua catalana sigui finalment reconeguda per llei. El compromís adquirit per les Corts d'Aragó de regular l'ús de les llengües pròpies requereix un exercici de responsabilitat per tal de complir, al més aviat possible, el manament recollit en l'Estatut d'autonomia.

La Llei de creació de la comarca del Matarranya

Aquesta era la situació legal del català a l'Aragó fins aleshores. Un cop rebutjat el projecte de llei, ens vam trobar amb un fet sorprenent. En el *Butlletí Oficial d'Aragó* del dia 19 d'abril de 2002 es publica la Llei 7/2002, de 15 d'abril, de creació de la comarca del Matarraña/Matarranya, la primera de les comarques catalanoparlants de la Comunitat Autònoma d'Aragó (la resta són, des de l'administració aragonesa, les comarques de la Ribargorça, la Llitera, el Baix Cinca, i part del Baix Aragó de Casp i d'Alcanyís). La seva part expositiva no és gaire esperançadora: es limita a dir que la comarca té en la llengua i el lèxic propis un dels elements singulars que li confereixen una acusada personalitat, però el legislador aragonès no ha tingut la suficient valentia per adscriure-la, com és el seu legítim i inalienable dret, a la llengua catalana.

Tot i això, l'article primer incorpora la

denominació bilingüe (castellà i català) dels municipis que integren la comarca i adopta la forma normalitzada del nom d'aquests efectuada per l'Institut d'Estudis Catalans en la reunió del dia 15 de desembre de 1995: Arenys de Lledó, Beseit, Calaceit, Queretes, Fórnoles, la Freixneda, Fontdespatla, Lledó, Massalió, Mont-roig de Tastavins, Pena-roja de Tastavins, la Portellada, Ràfels, Torredarques, Torre del Comte, Vall del Tormo, Vall-de-roures i Valljunquera. Aquest gir radical es deu, en bona mesura, a la tasca realitzada per la Chunta Aragonesista (traduït de l'aragonès, Unió Aragonesista) i a l'oportunitat de les seves esmenes en el transcurs del procediment legislatiu que, a més, van ser acceptades sense oposició per la resta dels grups parlamentaris.

Així mateix, es fixa la capital administrativa a Vall-de-roures i la seu de la capitalitat cultural a Calaceit. D'altra banda, modificant la primitiva delimitació comarcal, s'han incorporat finalment els municipis de Montroig de Tastavins i Torredarques, encara que no s'ha fet el mateix amb els d'Aiguaviva, la Ginebrosa, la Sorollera, la Torre de Vilella, la Canyada de Beric, Bellmunt de Mesquí, la Codonyera (de la subcomarca del Mesquí), Maella, Nonasp, Faió i Favara de Matarranya (de la subcomarca del Baix Matarranya), que s'integraran —o pitjor, que es desintegraran— en les futures comarques que es constitueixin al voltant de les dinàmiques viles de Casp i Alcanyís. Finalment, només una bona notícia a mig fer entre l'esperança i la resignació, fins que els poders públics aragonesos aconseguixin consensuar una llei que reguli l'estatut lingüístic del català a l'Aragó i les mesures necessàries per vertebrar i recuperar l'espai físic, humà i cultural de la Franja catalanoparlant de l'Aragó.

La Llei de creació de la comarca del Baix Aragó

Un cop aprovada la Llei de la comarca del Matarranya, es va publicar en el *Butlletí Oficial d'Aragó* del dia 8 de maig de 2002 la Llei 10/2002, de 3 de maig, de creació de la Comarca del Bajo Aragón, amb seu i capitalitat a Alcanyís. Cal destacar que en l'esmentada comarca s'integren municipis catalanoparlants (Aiguaviva de Bergantes, Bellmunt de Mesquí, la Canyada de Beric, la Sorollera, la Codonyera, la Ginebrosa i Torre de Vilella), que no van optar per in-

corporar-se a la comarca del Matarranya, tal com ho van fer els termes de Montroig de Tastavins i Torredarques. El legislador aragonès sembla seguir sensibilitzat amb les denominacions bilingües (castellà i català) de les localitats catalanoparlants, encara que no reconeix expressament l'adscripció d'aquests parlars a la llengua catalana.

En qualsevol cas, hem de lamentar-nos de l'oportunitat perduda per no haver integrat tots els municipis catalans de l'esmentat Baix Aragó a la comarca, ja constituïda, del Matarranya (fins i tot, mitjançant la creació de dues comarques —o subcomarques—, Alt i Baix Matarranya, i la incorporació del Mesquí). També s'ha desapropiat l'ocasió de recuperar denominacions tradicionals en català d'altres viles, avui de parla castellanoaragonesa, repoblades amb catalans durant l'edat mitjana i, en conseqüència, d'influència lingüística catalana fins al segle XVII (Alcanyís, Castellot, Castellseràs, Mas de les Mates, Vall-dalgorfa).

La Llei de creació de la comarca de la Ribagorça

En el *Butlletí Oficial d'Aragó* del dia 31 de maig de 2002 es va publicar la Llei 12/2002, de 28 de maig, de creació de la Comarca de la Ribagorça. La seva exposició de motius fa memòria de l'històric comtat de Ribagorça, amb seu a l'antiga i monumental capital de Roda d'Isàvena, però no esmenta, en cap moment, la seva personalitat lingüística, força acusada i diferenciada. La presència de parles del català, de l'aragonès i de dialectes mixts de transició entre una llengua i l'altra a l'entorn de la conca del riu Isàvena, o fins i tot en la zona septentrional de la Vall de Benasc (on s'ha encunyat l'expressió «la franja de la franja») no ha estat objecte, segons sembla, d'interès per al legislador aragonès. La mateixa denominació catalana de la Ribagorça no acompanya la castellanoaragonesa en el títol de la llei, la qual cosa ja és premonitòria del seu futur tractament juridicolingüístic.

Ara bé, l'article primer de la norma procedeix a la creació de la comarca de la Ribagorça, amb capital i seu administrativa a la vila de Graus, i enumera els municipis que la integren. Aquí, les denominacions ja són multilingües. Trobem en versió bilingüe (castellana i catalana) els següents termes municipals: Areny de Noguera,

Benavarri, Castelló de Sos, Estopanyà (del Castell), Monesma i Queixigar, Montanui, Pont de Montanyana, Tolba, Viacamp i Lliterà. Tot i això, la versió castellana d'algunes localitats és coincident amb la catalana (Bisaurri, Bonansa, Castigaleu, Seira, Sopeira). En uns altres, com ara els termes de Benàsc, les Paül's i Vilanova (d'Èssera), s'han adoptat les denominacions de l'aragonès estandarditzat (Benás, Laspaúl's, Billanoba, en versió aragonesa). Finalment, s'han mantingut en castellà els noms d'altres poblacions, sense acollir cap de les versions anteriors: Beranui, Camp, Capella, Gia, Foradada (del Toscar), Graus, Isàvena, Lasquarri, Perarrua, la Pobla de Castre, Saünc, Santa Liestra, Sesué, Torlarribera, Vall de Bardaixí, Vall de Lierp, que mantenen, de manera inexplicable, el seu tractament castellanitzat (Campo, Chía, Isábena, Lascuarre, Perarrúa, La Puebla de Castro, Sahún, Valle de Bardají, Valle de Lierp, Veracruz, en versió castellana).

No pot entendre's aquesta barreja, ni des d'un punt de vista lingüístic, no cal dir ho, però tampoc no es troben raons de tipus jurídic que avalin aquesta peculiar indecisió. Com s'ha dit més amunt, en la històrica comarca de la Ribagorça conviuen tres sistemes lingüístics, dos d'aquests, català i aragonès, massa interrelacionats, encavalcats i barrejats per marcar una separació neta. Per tot això, una solució pacífica hauria estat, per exemple, establir un precedent en versió bilingüe de les parles autòctones (català i aragonès) per als municipis que es troben en les respectives zones de transició i d'influència (del català a l'aragonès o de l'aragonès al català). Una altra solució, que van mantenir algunes poblacions catalanoparlants, que consistia a crear una Ribagorça oriental (de llengua catalana) amb capitalitat a Benavarri i una Ribagorça occidental (de parla aragonesa) amb seu a Graus, tampoc no ha prosperat.

En definitiva, caldrà valorar, en la seva justa mesura, el manteniment de la unitat comarcal (encara que podien haver-se inclòs d'altres localitats històriques com ara Estada, Estadella i Fonts, de les comarques de Barbastre i Cinca Mitjà, fins i tot de la Vall de Gistau, ubicada al Sobrarb, on es parla el dialecte gistaví), ja que la riquesa lingüística ribagorçana i la seva conseqüent complexitat identitària —el dialecte ribagorçà ha tingut sempre un caràcter híbrid catalanoaragonès—, podrien aportar motius suficients per a la creació de tres comarques o subcomarques. Però, una al-

tra vegada, s'ha perdut una bona ocasió per resoldre la polèmica derivada de la majoritària adscripció lingüística catalana en aquesta zona de trobada i agermanament entre l'Aragó i Catalunya.

Les lleis reguladores de les comarques del Baix Cinca, Baix Aragó de Casp i la Llitera

El mateix tractament, segons sembla, concedirà el legislador aragonès a les pròximes lleis de creació de les comarques del Baix Cinca, el Baix Aragó de Casp i la Llitera, si bé en aquesta darrera l'existència de zones de transició entre les parles de l'aragonès i del català, en les quals també es produeix un entrecreuament intens de dialectes, crearà segurament un precedent desfavorable per a la consolidació de les denominacions geogràfiques en català de l'Aragó: termes municipals com Peralta i Calassanç, Sant Esteve de Llitera, Sauni i Alins, conservaran la seva ortografia castellana o s'adaptaran a l'artificial estàndard de l'aragonès unificat.

Del contingut del Projecte de llei de creació de la comarca del Baix Cinca, actualment en tramitació, cal destacar la referència, petita i breu, que el seu preàmbul fa a la ciutat de Fraga: centre per excel·lència d'aquesta zona, el seu tret cultural més característic és el bilingüisme reflectit en la denominació pròpia i tradicional de la comarca, malgrat que en cap apartat o disposició es fa esment exprés de la seva pertinença a l'àrea lingüística del català.

I com s'ha dit més amunt, no sembla que es recuperaran les denominacions catalanes tradicionals d'algunes localitats que, en el passat, van formar part del domini lingüístic català, encara que les repoblacions posteriors a les guerres dels Segadors i de Successió van esborrar tota evidència lingüística, tret de la toponímia, els cognoms i el lèxic residual. Ens referim, per exemple, a Albalat de Cinca, Almúnia de Sant Joan, Bellver de Cinca, Binacet, Binèfar, Casp, Esplucs, Estada, Estadella, Fonts, Montsó, Ossó de Cinca, Puig de Santa Creu, Vallobar i Xalamera de Cinca.

L'Avantprojecte de llei de llengües d'Aragó de l'any 2001

Per descomptat, l'ús del català en les lleis i projectes normatius precedents té un ca-

ràcter molt restringit i, ens temem, merament simbòlic. Però és just reconèixer el valor que tenen aquestes expressions de reconeixement institucional, si més no per part de les Corts aragoneses, de la llengua catalana, en una comunitat autònoma espanyola —recordem que és l'única de les quatre catalanoparlants on el català no és oficial— en la qual, encara avui, parlar de la cultura i de la llengua catalanes com a part integrant del patrimoni aragonès suposa un autèntic exercici de valentia. Només ens cal esperar que la pròxima legislatura autonòmica converteixi en norma definitiva el frustrat Avantprojecte de llei de llengües d'Aragó, o qualsevol altra llei que reguli la cooficialitat de la llengua catalana a l'Aragó.

Només llavors les versions bilingües de les publicacions oficials seran feblement vinculants i obligatòries per al Govern d'Aragó i per a la resta dels poders públics aragonesos. Així, l'article 33 de l'esmentat Avantprojecte estableix el següent: «Les disposicions, resolucions i acords dels òrgans institucionals de la Comunitat Autònoma, així com les lleis de les Corts d'Aragó, podran publicar-se en les llengües pròpies normalitzades, mitjançant edició separada del *Butlletí Oficial d'Aragó*. L'acord de publicació serà adoptat per l'òrgan o institució que autoritzi o ordeni la publicació. Les Corts d'Aragó i les Diputacions provincials actuaran d'igual manera en relació amb les seves respectives publicacions oficials.» Quan aquest precepte sigui degudament sancionat, el que avui sembla cosa impossible, demà serà una realitat constatable diàriament en el *Butlletí Oficial d'Aragó*.

Per la nostra banda, vam considerar que el tractament de les publicacions oficials en versió bilingüe (castellà i català) hauria ser més ambiciós, per exemple, mitjançant una disposició amb l'abast i la literalitat següent:

«Article (...). Publicacions oficials.

»1. Les lleis de Corts d'Aragó i les disposicions amb rang de llei es publicaran en català i en castellà en el *Butlletí Oficial d'Aragó*. Els projectes i proposicions de llei podran ser també publicats en català o en versió bilingüe en el *Butlletí de les Corts d'Aragó* quan així ho acordi aquesta institució parlamentària o quan així sigui presentat pel Govern d'Aragó o proposat pel corresponent grup o grups parlamentaris majoritaris en la Cambra.

»2. Les disposicions de caràcter general,

els acords institucionals i les resolucions administratives podran també publicar-se en versió bilingüe per acord de l'òrgan o la institució que correspongui en cada cas. Tot i això, quan aquests actes o disposicions despleguin els seus efectes substancials en les zones d'utilització predominant o de transició, o els seus destinataris principals siguin persones, entitats o institucions domiciliades en aquestes zones, la seva publicació serà obligatòria en versió bilingüe.

»3. La utilització de versions bilingües en les publicacions no oficials de textos legals, editades o patrocinades per òrgans de l'Administració autonòmica o per entitats de l'Administració local de l'Aragó, tindrà caràcter prioritari.»

